

ШАҲАРЛАРДА АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИНГ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛ ЭТИЛИШИ

Узакбаев К.К.,

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти ассистент ўқуитувчиси

Турғанбаев Д.Н.

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти талабаси

Шаҳарлар истисно сифатида тавсифланган сўз ва иборалар кам эмас. Масалан: «Шаҳарлар – инсон фаолиятининг ажралмас қисмидир», «Шаҳарлар бутун ривожланиш тарихида инсоният цивилизацияси томонидан яратилган нарсаларнинг энг яхшисидир», «Шаҳарлар – инсониятнинг маънавий устахоналари», «Шаҳар – маданиятнинг энг кучли ва мукамал тимсолларидан бири», «Шаҳарлар тараққиёт двигателидир» [21].

Рус иқтисодий географи А.И.Алексеев таъкидлаганидек “шаҳар одамларнинг катта консентрацияси, кўп қаватли бинолар, юқори тирбандлик” [16]. Деҳқончилик ва чорвачиликка керак маҳсулотларни ясайдиган ҳунармандлар қатлами пайдо бўлгач, ҳунармандлар мавзелари пайдо бўлиши оқибатида қишлоқлар йириклашиб дастлабки шаҳарлар пайдо бўла бошлади. Кейинчалик шаҳарларда саноат корхоналари, ижтимоий инфраструктура объектлари пайдо бўлди.

Ижтимоий инфратузилма шаҳар аҳолисининг турли хил хизмат турлари – таълим, даволаш, дам олиш, озиқ-овқат ва саноат маҳсулотларини сотиб олиш, поябзал ва кийим-кечак тикиш, маиший техника, квартираларни таъмирлаш ва ҳоказоларга бўлган эҳтиёжларини қондиришга қаратилган. Аҳолига кўрсатиладиган хизматлар турлари жуда кенг, шунинг учун бу соҳада кўплаб тармоқлар мавжуд. Хизмат кўрсатиш муассасалари ва корхоналарининг шаҳар ҳудуди бўйича тақсимланиши шаҳар аҳолиси томонидан ташриф буюриш тезлигига (частота) ва хизматларнинг хусусиятига боғлиқ. Кундалик хизмат кўрсатиш объектлари турар-жой маҳаллаларига иложи борича яқинроқ бўлса, даврий талаб қилинадиган хизматларни кўрсатадиган муассасалар ва корхоналар тез-тез ташриф буюриладиган жойлар яқинида жойлашган. Маданий инфратузилма объектлари – театрлар, концерт ва кўргазма заллари, музейлар, шунингдек, энг йирик савдо мажмуалари, марказий бозорлар

шаҳарнинг марказий қисмида жойлашади.

Шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига кўра ижтимоий ва маданий-маиший хизмат кўрсатиш муассасалари ва корхоналари тармоғини ташкил этилишини ижтимоий хизмат кўрсатишнинг қарор топган тизимларига мувофиқ тарзда, яшаш жойида ижтимоий хизмат кўрсатиш билан таъминланганлик даражасини ҳисобга олиб лойиҳалаштириш зарур.

Ижтимоий ва маданий-маиший хизмат кўрсатиш тизимининг ташкил этилиши қуйидагиларни таъминлаши керак:

- хизматларни олиш учун маблағ, куч ва вақтни энг кам сарфлаган ҳолда хизмат кўрсатишнинг оммавий ва яқка тартибдаги турларининг тўлиқ комплексини;

- шаҳарсозлик ривожланишининг ҳар бир босқичида хизмат кўрсатиш даражасини изчил тарзда секин-аста оширилиб боришини;

- жамоат ва хусусий хизмат кўрсатишнинг янги усуллари, шакллари ва турларини жорий этиш ва уларни янада такомиллаштириш.

Шаҳарларда аҳолига таълим, тиббий, савдо, маданий-маиший хизмат кўрсатиш муассасалари ва корхоналарини географик жойлаштириш муҳим бўлиб, Шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларида [22] аниқ кўрсатиб берилган (1-жадвал).

Қуйидагиларни жадвалдан маълумки шаҳарларда болалар мактабгача муассасаларига борадиган болаларнинг уйлари, боғчадан ўртача 300 метр узоқликда жойлашиши зарур. Шаҳарнинг чекка 1-2 қаватли турар-жой бинолари жойлашган туманларида эса бу оралик 500 метргача боради.

1 –жадвал

ШАҲАРЛАРДА АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ МУАССАСАЛАРИ ВА КОРХОНАЛАРИНИНГ ХИЗМАТ КЎРСАТИШ РАДИУСИ

Муассасалар ва корхоналар	Хизмат кўрсатиш радиуси, м
	шаҳар
Умумий турдаги болалар мактабгача муассасалари	300
Худди шундай, кам зичликда 1-2-қаватли турар-жой биноларида	500
Умумтаълим ўқув юртлари: I босқич – бошланғич синфлар	300-500
II босқич – V-IX синфлар	500-750
Ҳордиқ ва жисмоний-соғломлаштириш фаолияти учун мўлжалланган бинолар	200-500

"GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS"

atamasındaǵı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Маҳалла марказлари (жамоат идоралари, яшаш жойи ёнидаги ҳордиқ жойлари)	150-300
Савдо, умумий овқатланиш ва маишийхизмат корхоналари: Маҳаллий аҳамиятга эга марказлар кундалиқ қатнов	300-500
Даврий қатнов (жумладан ноозиқ-овқат дўконлари, бозорлар)	1000-1500
Дорихоналар, сут ошхонаси тарқатиш пунктлари, алоқа бўлимлари, банкфилиаллари	500
Шу каби, кам зичликда 1-2-каватлиқурилмаларда	600-800
Поликлиникалар ва филиаллари (қишлоқжойларда: амбулаториялар, фельдшер-акушер пунктлари)	800-1500
Туман аҳамиятидаги жисмоний-спорт марказлари	1000-1500

Бошланғич синф ўқувчиларининг мактабга қатнаш оралиғи 300 дан 500 метргача, юқори синф ўқувчилариники эса 500-750 метр бўлиши кўзда тутилган. Ҳордиқ ва жисмоний-соғломлаштириш фаолияти учун мўлжалланган бинолар 200-500 метр, маҳалла марказлари (жамоат идоралари, яшаш жойи ёнидаги ҳордиқ жойлари) 150-300 метр, савдо, умумий овқатланиш ва маиший хизмат корхоналари: маҳаллий аҳамиятга эга марказлар кундалиқ қатнов 300-500 метр, даврий қатнов (жумладан ноозиқ-овқат дўконлари, бозорлар) 1000-1500 метр, дорихоналар, сут ошхонаси тарқатиш пунктлари, алоқа бўлимлари, банк филиаллари 500 метр, поликлиникалар ва филиаллари (қишлоқжойларда: амбулаториялар, фельдшер-акушер пунктлари) 800-1500 метр, туман аҳамиятидаги жисмоний-спорт марказлари 1000-1500 метр радиусда бўлиши Шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларида назарда тутилган.

Кўрсатилган хизмат кўрсатиш радиуслари болаларнинг махсус ва соғломлаштириш муассасалари, болалар ясли-боғчалари ва ихтисослаштирилган таълим мактаблари (тиллар, математика ва бошқалар), гимназиялар, лицейлар ва ҳоказоларга тегишли эмас.

Шаҳарларда хизмат кўрсатиш муассасалари ва корханаларини жойлаштириш шаҳар аҳолисининг фаровон турмушини кафолатлаши билан бирга, шаҳарнинг кўркига кўрик қўшади. Ишчилар ва уларнинг оила аъзоларининг қулай дам олиши, тиббий, таълим хизматларига бўлган эҳтиёжларини ўзи учун қулай жойдан олишига ёрдам беради.

Адабиётлар:

1. Kurbanov Bekmetovich, Shukhrat and Orinbayevich, Medetbay Oteuliev. "Territorial Differences in Living Standards in Uzbekistan" *Quaestiones Geographicae*, vol.40, no.4, 2021, pp.63-70. <https://doi.org/10.2478/quageo-2021-0038>
2. Iskenderov, A. B., Uzaqbaev, Q. K., Sharibaev, A. M., & Djanabaev, I. B. (2019). Turizm hám rekreasiyalıq geografiya” páninen oqıw-metodikalıq qollanba. *Nókis-2019*, 128.
3. Turdimambetov, I., Joldasov, A., Iskenderov, A., & Uzaqbaev, Q. (2022). Qaraqalpaqstanm ekonomikalıq ham sociallıq geografiyasi.
4. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Oteuliev M. O. TERRITORIAL FORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Экономика и социум. – 2020. – №. 12 (79). – С. 276-279.
5. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Niyazimbetova G. CURRENT STATUS OF MEDICAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Science and education in Karakalpakstan.–2020. – 2020. – Т. 2. – С. 104-108.
6. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Aholiga xizmat ko'rsatish sohalarini tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari." *Fan va jamiyat* (2022).
7. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Xaliqqa xizmet ko'rsetiw tarawları ekonomikasinin'geografiya ilimindegi orni." *Fan va jamiyat* (2019).
8. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Geografiya boyınsha mag'liwmatnama." *NMPI baspaxanası* (2017).
9. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Qaraqalpaqstan Respublikasin ekonomikalıq rayonlastiriwdin'geografiyalıq tiykarları." *Fan va jamiyat* (2023).
10. Turdimambetov I.R., Oteuliev M.O., Urazbaeva S. Territorial classification of socio-economic indicators of the quality of life of the population in the region. *Экономика и социум* №10(113)-1 2023. 264-271 p.
11. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Oteuliev M. O. TERRITORIAL FORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Экономика и социум. – 2020. – №. 12 (79). – С. 276-279.

12. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Niyazimbetova G. CURRENT STATUS OF MEDICAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Science and education in Karakalpakstan.–2020. – 2020. – Т. 2. – С. 104-108.
13. Uzakbaev K. K., Jaksimuratov A. B., Turǵanbaev D. N. ÚSH SEKTORLÍ EKONOMIKA TÚSINIGI HÁM ONÍN KEMSHILIKLARI //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 655-658.
14. Xodjaeva G.A., Dauletbaeva D.D. QORAQALPOG ‘ISTON RESPUBLIKASI SHAHAR AHOLISINING O ‘SISH DINAMIKASI. "Geografik tadqiqotlar: innovatsion g'oyalar va rivojlanish istiqbollari" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya Toshkent, 15-16 aprel, 2022. 364-368 b.
15. Алексеев А.И. География сельской местности. М., 1989, - 173 с.
16. Алексеев А.И. Многоликая деревня: (населения и территория). – М.: Мысль, 1990. – 266 с. 11 с.
17. Алексеев А. И., Ковалев С. А., Ткаченко А. А. География сферы обслуживания: основные понятия и методы. – 1991. 117 с. 46 с.
18. Бекбулатова Г.А., Абленова А.Б., О некоторых методах географических исследований сферы обслуживания населения, Промышленный транспорт Казахстана, 2017. №2-2 (55)135-140.
19. Бекбулатова Г.А., Нурбаева А., Основные факторы развития и размещения торгового обслуживания "Экономика и социум" ISSN 2225-1545. №12(103) 2022.
20. Бекбулатова Г.А., Авезова Н., Региональные аспекты организации развития и размещения сфер торгового обслуживания, "Экономика и социум" ISSN 2225-1545. №12(103) 2022.
21. Лаппо Г.М. География городов. Учеб. пособие для геогр. ф-тов вузов. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 480 с.; илл. – ISBN 5-691-00047-0.
22. ШНҚ 2.07.01-03* “Шаҳарсозлик. Шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктлари ҳудудларини ривожлантириш ва қурилишини режалаштириш” / Ўзбекистон Республикаси Давлат Архитектура ва қурилиш қўмитаси – Тошкент, 2009-177 б.
23. Uzakbaev K. K. AHOLIGA XIZMAT K՛YRSATIШ SOՃALARINI X՛UDUDIЙ TASHKILLASHТИРИШ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 233-240.
24. Uzakbaev K. K. ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРДА АҲОЛИГА ХИЗМАТ

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındaǵı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ
//Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 17. – С.
845-857.

25. Утепова Г. Б., Узакбаев К. К. РОСТ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ
КАРАКАЛПАКСТАН И ЕГО ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА
ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ //Экономика и социум. – 2021.
– №. 10 (89). – С. 1121-1130.

